UDK 504.03:233.6
233.6:[504.054::628.4
504.054::628.4]:233.6
Izlaganje sa znanstvenog skupa

Primljeno: 27. ožujka 1996.

Grijeh i otpad. Ekološka ravnoteža i društvena bilanca*

Philipp Schmitz SJ
Filozofsko–teološki fakultet St. Georgen, Frankfurt

Sažetak

Otpad se očituje kao skandal, dezintegrirajući čimbenik ljudske i svjetske zajednice. Iza čovjeka ostaje sve više otpada. Otpad simbolizira nešto nedostojno čovjeka pa ga čovjek želi ukloniti iz svoga vidokruga. Rješenje otpada predstavlja zaoštreni problem za svaku novu epohu i naraštaj. Cilj mora biti izbjegavanje starog i novog otpada, iako je to pomalo utopija jer je čovjek nesavršeno biće.

Otpad je vrsta grijeha, jer tehničko djelovanje ostavlja trag disharmonije između čovjeka i prirode i dokaz je grijeha u procesu stvaranja. Distanciranje od grijeha izražava se i kao socijalna distancija prema slojevima koji se bave njegovim rješavanjem. To su uglavnom novopridošli migranti i donji slojevi.

Prisilno ili dragovoljno bavljenje otpadom oslobađa nas osobne krivnje. Njezina spoznaja vodi solidariziranju s »nositeljima starih otpada«, a zajednički rad sadrži elemente pomirenja i osnovu društvenog mira.

Ključne riječi: *grijeh, kršćani, otpad, smeće, socijalni mir*

Uzrok ekološke krize možemo objasniti pogrešnim gospodarenjem prirodnim resursima. Neodrživa industrija (Kane, 1996) ne štuje granice koje je postavila priroda, uništava ravnotežu u prirodi i ugrožava brojna područja života.

Drugo objašnjenje ekološke krize je nestručno postupanje s otpacima industrijskog društva. Prema tvrdnjama mnogih, ti se otpaci crpe iz zemlje, obrađuju, kemijski mijenjaju, spajaju na različite načine i upotrebljavaju. Nakon toga postaju veliko, čak smrtonosno opterećenje za Zemlju i život. Ovdje neće biti riječi o tome koji je od ovih dvaju načina promatranja plodonosniji za ekološku etiku; baš naprotiv, ovo pitanje neka ostane otvoreno. U odnosu prema ekološkoj krizi, koju se ne pokušava zatajiti, česte su pritužbe na pomanjkanje racionalnosti. Pojedince koji su se ozbiljno bavili posljedicama industrijalizacije, kaže se, vodili su strah ili utopijske predodžbe, što je vrlo negativno za donošenje kako praktičnih, tako i političkih rješenja. Ekološka etika ne bi smjela zanemariti ovo razmišljanje, ali u sljedećim promišljanjima ono ne bi trebalo biti u središtu pozornosti. To bi trebalo takozvanog normalnog čovjeka motivirati da u okviru preuzete odgovornosti glede skrbi za okoliš postavi pitanje: »Što me može pokrenuti da počnem osobito ozbiljno shvaćati problem skrbi za otpad?«

Otpad je jamačno zanimljiva tema (Bödege–Wolf, 1984).

Prvo je susjeda Anna Maier po kanti s natpisom »otpad« pripremljenoj za odvoz došla do važnih zaključaka o rastrošnom životu obitelji Schulze iz susjedstva. Koliko

* Rad se temelji na autorovu izlaganju na hrvatsko–njemačkom simpoziju Goethe–Instituta Zagreb i časopisa »Socijalna ekologija« ***Ekološki izazovi modernom društvu***, održanom 25. i 26. travnja 1996. godine u Goethe–Institutu u Zagrebu.

su samo mesa jeli, kako su samo birali nezdrave slatkiše i kolače, kako je nezdrava bila čitava njihova potrošnja! Gospođa Maier je kod svojih susjeda ustvrdila pogrešne potrošačke potrebe i pogrešan životni koncept. Suprotno tome zaključila je koje su potrebe prema njezinom mišljenju ispravne i kako bi prema njezinoj predodžbi trebalo izgledati društvo. U novije su doba neki novinari na temelju slučajno ili namjerno prevrnute kante za smeće prominentnih ličnosti smislili *personality–show*. Po limenkama, staklenkama i različitoj ambalaži prosuđivali su u kojoj su mjeri njihovi takozvani uzori trošili neobnovljive sirovine i u kojoj su mjeri na taj način u privatnom životu podržavali ono gospodarstvo i tehniku, koji ni izdaleka ne odgovaraju ekološkim potrebama i gospodarstvu u kojem se sirovine obnavljaju. Prominentne ličnosti taj način novinarskog istraživanja nije radovao. Nisu bez razloga isticali vrijednosti svog zaštićenog privatnog života i veliku važnost diskrecije. S druge strane, i oni su morali priznati da rezultat nije bila samo kriva društvena romantika. Pogled na prevrnutu kantu za smeće omogućio je važan cjelovit uvid u djelovanje i život.

Etičar može učiti na primjerima gospođe Maier i novinara. Ono što se pronađe u smeću ne ukazuje samo na gotovo sudbinski iznos popratnih troškova određenog ekonomskog i tehničkog postupka. Na osnovi otpada ne mjeri se ni samo stupanj neizbježne ukupne potrošnje (*depreciation rate*) tehnosfere. Otpad pokazuje naličje rastrošnog stila života, koji ne uviđa ograničenost zaliha sirovina, i upravo takve gospodarske politike, koja okoliš pogrešno otpisuje kao eksterne troškove. Otpad je uvijek istodobno i znak duboke pogreške, u kojoj je čovjek, ako ništa drugo, a ono barem sudjelovao. Na problemu otpada etičar može naučiti koje je ponašanje pri potrošnji i kupnji pravilno. Osim toga, može otkriti i nedostatke tehnosfere, industrije, ekonomije, čak i nedostatke kulture.[1]

1. OTPAD/STARI OTPAD

Što je uopće otpad? Otpad prije svega nije pojam koji valja vezivati isključivo uz tehniku i industriju. Jasno je da ne možemo nazivati otpadom sve ono što nam se kroz usporedbu s korisnim tehničkim instrumentom ili normalnom industrijskom proizvodnjom takvime može učiniti. Poboljšanjem tehnike jamačno se može spriječiti nastanak određenog otpada. U evolutivnom prikazu tehnike otpad je zapravo privremen i relativan. Neprestano nas privlači utopija: Može li se otpad konačno sasvim izbjeći? Prirodoslovna znanost može radikalnije označiti što je »otpad« a što »korisna tvar«, a ponekad to može odrediti neovisno o tehničkoj proizvodnji. Za **biokemičare** otpaci su strane tvari, koje u određenom trenutku više ne ulaze u spojeve s postojećim prirodnim tvarima, premda su za to sposobne. Suprotno tome, korisne su tvari za njega sve tvari koje se u određenom trenutku spajaju s prirodnim tvarima. Mjerilo razlikovanja otpada i korisnih tvari je zatvoreni kružni tijek prirodnih tvari. Za **ekologa** otpad je skup svih elemenata koji štete ekološkom sustavu tako da on više ne djeluje kao univerzum sastavljen od biotičkih i fizikalnih elemenata. Za njega otpad ne predstavljaju tvari koje se mogu integrirati u taj univerzum. Definicije otpada počivaju na

1 Nema sumnje, idealom tehničkog razvoja valja smatrati zatvoreni kružni tok materije i energije. Vrsta i količina otpada mogu pokazati gdje se u tome ne uspijeva — zbog korištenja krivih materijala i nedostatka *know how–a*. Vrsta i količina otpada, posebice otpada koji se, čak ni nakon pokušaja konverzije, nikako više ne može upotrijebiti u tehničke svrhe, predstavlja manifestaciju svega onoga što je izgubljeno za životni tijek.

životnim i energetskim ciklusima, koji se ne mogu nekažnjeno zanemarivati, ili – sasvim općenito – na ekološkom sustavu. Valja se prisjetiti primjera CO_2, azbesta, dioksina i radioaktivne tvari.

A što je – u ovom kontekstu otpada – stari otpad (*Altlast*)? Pojam stari otpad označuje u pravilu napuštena mjesta na koja je ranije nanošen otpad (*Altablagerungen*) i zagađene površine napuštenih proizvodnih pogona (*Altstandorte*) koja na osnovi provedenih procjena opasnosti (na sumnjivim površinama) konkretno ugrožavaju ljudsko zdravlje i/ili okoliš (Eberle, 1989).

Osim onoga što je već rečeno za stari otpad valja još spomenuti i pojam trajne nesnošljivosti sa svijetom (čovjeka).[2]

Šire značenje pojma »stari otpad« je jasno, ali njegova kvaliteta sama po sebi nije strogo određena. Od sredine sedamdesetih godina pod ovim se pojmom podrazumijevaju prije svega stara odlagališta, nekadašnja industrijska postrojenja i ekološka zagađenja (Apenini, pustinje Sjeverne Afrike, turistička područja, smetlišta medicinskog otpada, itd.). Nekad je i to bio »otpad«, naime, otpad proizvodnje, skladištenja, raspodjele i potrošnje dobara i usluga. Ono što je rečeno o otpadu, odnosi se i na stari otpad. Valja ih promatrati ili u međudjelovanju s korisnim tvarima ili ih procijeniti kao slabe točke gospodarstva i tehničkog razvoja, punih nade i uvjerenih u napredak, dakle kao omen našeg industrijskog društva. U prvom slučaju nema izbora i treba se s tim pomiriti. U drugom se slučaju pruža mogućnost korekcije tehničkog društva.

2. OTPAD – KULTUROLOŠKO ODREĐENJE

Definiciju otpada ne bi nipošto nikada trebalo rješavati samo u okviru tehničkih i prirodnih znanosti. O definiciji se brine cijela kultura. Njemački jezik ima na raspolaganju riječ »smeće« (*Müll*), koja se upotrebljava u mnogim kontekstima. Pri tom pojmu u prvom planu nije mjerljivi, racionalno određeni industrijski otpad ili ostatak tehničkih procesa, nego tvar koja se razlikuje od tobože boljeg dijela čovjeka i koja ne smeta samo njegovu nosu. »Smeće« označuje realnost koja je proizvod rada, koja se ne može svladati i koja predstavlja smetnju. Stručnjaci – estetičari i tehničari – znaju ponajprije što je smeće i na koji se način njime pravilno postupa. Dakako, oni sami ne prljaju ruke. Oni pomažu pri pronalaženju nadzornika koji na temelju promatranja određuju koji se ostaci nekog proizvoda uistinu ne mogu iznova upotrijebiti ili ih u pravom smislu riječi valja smatrati »prljavim smećem«. Iz ovog postupka možemo zaključiti sljedeće: nadzornici su, začudo, vremenom poprimali ponešto od smrada tvari kojima su raspolagali. *Homo sapiens*, sjedeći na gomili otpada, omraženim slojevima društva prepušta stjecanje znanja i vještina na ovom području. U srednjem vijeku bili su »kopači zlata«. U novije su doba prezreni i obilježeni slojevi koji su se bavili obnavljanjem vrijednosti otpada bili pripadnici nomadskih naroda. U Indiji su to do današnjih dana ostali bez promjene Pariji, nedodirljivi. Od 1587. godine u Berlinu je

2 U široj definiciji starog otpada u pojedinim Saveznim zemljama, u koje obuhvaćaju samo *Altablagerungen* (napuštena mjesta na koja je ranije nanošen otpad) i *Altstandorte* zagađene površine napuštenih proizvodnih pogona, Ustanova za privatizaciju (*Treuhandanstalt*) obrađuje i posjede na kojima se nalaze postrojenja koja su još uvijek u pogonu. Tako se razlikuju komunalni, gospodarski otpaci, ostaci proizvodnog procesa (u kombinaciji s ostacima kamenja i građevinskog otpada) te »divlje« naslage iz prošlosti. Pod *Standort* (površine proizvodnih pogona) podrazumijevamo zemljišta, vodovodne sustave, područja vojne industrije.

za odlaganje otpada bio nadležan krvnik. Žene su oduvijek imale posebnu ulogu u procesu odlaganja otpada (Schultz, 1992).

U Beču su se o čistoći brinule prostitutke ošišane do kože. U američkim, a tako i u velikim gradovima Savezne Republike Njemačke, prljavi posao odvoza smeća uvijek je pripadao grupi useljenika koja je posljednja stigla u zemlju. Ta neugodna stvar bila je obilježena kao nešto nehumano, s groznom posljedicom da su je »niža ljudska bića« što je brže moguće trebala ukloniti iz vidokruga ostalih, jer nije bilo volje da se promijeni ponašanje i način proizvodnje. Obnavljanjem vrijednosti otpada uvijek su se bavili članovi neintegriranih marginalnih skupina — strvinari i muhe u životinjskom svijetu. O otpadu se brinuo najslabiji član hijerarhije u borbi za hranu, predstavnik vrste osuđen na smrt, koji u očima samih privilegiranih pripada zoni smrti. I danas bavljenje otpadom ponižava. Možemo reći da još uvijek postoji povezanost između pojma otpad i skupina na marginama društva. Taj se posao povjerava tipu čovjeka koji je spreman ispunjavati želju svih ostalih da se ne moraju suočiti s popratnim proizvodima svoga načina rada i života. Osim toga, smatra ga se dovoljno beskrupuloznim da zaobiđe postojeća odlagališta i spalionice te transportira stari otpad željezničkim vagonima i brodovima u zemlje, u kojima nerazvijeno i navodno politički zaostalo stanovništvo prema njihovom sudu ionako nema pravo na čist okoliš. Profesionalac koji se bavi odlaganjem otpada tako mora prihvatiti na sebe omraženost zbog kršenja svetih standarda prosvijećenosti i napretka na području otpada. Danas na području zbrinjavanja otpada primjećujemo i jednu začuđujuću pojavu. Velikim se angažmanom pokušava normalnog čovjeka osposobiti za »stručnog odlagača otpada«. S pomoću kanta i vreća za otpad u različitim bojama svakog pojedinca valja poučiti odvajanju sastojaka, koji su u širem smislu upotrebljivi i onih koji to sa sigurnošću nisu. Prozirna spremišta pred vratima stambenih zgrada i vila predstavljaju preteče drukčijeg načina razmišljanja i katarze u društvu. Stručnjak ovdje nema nikakav utjecaj. Svatko je u potpunosti odgovoran sam za sebe. Međutim, prije nego netko započne s hvalospjevom o demokratskoj zrelosti i participaciji, koja se u manjoj mjeri oslanja na brigu drugog pojedinca o otpadu i smeću, valja reći da ta briga nije ništa manje problematična i zbunjujuća. Upravo suprotno. Strah od tvari koje preostaju nakon uporabe tehnike i nakon potrošnje dobara — radioaktivne tvari, dioksina — poprima nevjerojatne razmjere. Nije li otpad naposljetku ipak »simbol« načina ophođenja s okolišem kojem ne nedostaje tragike? Ne ukazuje li to na činjenicu da tu problematiku nitko neće moći riješiti sam.

3. ETIKA OTPADA

Jedno je zajedničko svim kulturološkim odrednicama. Problem otpada i starog otpada uvijek ukazuje na antropogenetski karakter sudjelovanja i na taj način ujedno na sudjelovanje u ovisnosti o odgovornosti. Sve što se prividno odvija prema prirodnim zakonima može se ipak pokušati svesti i na djelo koje je prouzrokovao čovjek. Drugi zakon termodinamike, primjerice, govori ne samo o nezaustavljivoj potrošnji energije i materije, nego implicira i uzrok u čovjeku, kada se radi o trajanju i intenzitetu potrošnje. Dana konstelacija ukazuje ne samo na aktualni trend, nego također i postulira zahtjev koji se postavlja čovjeku, naime, da vlastitim naporom produlji intervale potrošnje. O tome u kojoj mjeri čovjek ispunjuje tu »obvezu« postoje različita mišljenja. Ako čovjek unaprijed računa s nekim neodređenim ostatkom kao otpadom,

koji na kraju nolens — volens mora otkloniti (*end of the pipe*), prihvatit će ga i neće se potruditi točnije kalkulirati svoju odgovornost. Ali, ako mu je postalo jasno da vrsta i količina otpada odlučuje o sudbini njegova svijeta, točno će i pravodobno provoditi u proizvodnom procesu neku vrstu efikasne kontrole (*efficiency control*) potrošnje resursa. Na taj način upravlja protokom materije s ciljem da na kraju ostane samo određen, neophodan postotak otpada ili štetnih tvari. On će zapravo pokušati svjesno i u cijelosti isključiti nastanak otpada ili ga — kako se to danas običava reći — htjeti izbjeći.

Otpad i stari otpad ustvari su etički pojmovi. Očituju se promatraču kao dijelovi svijeta, koji su zbog jednostranog tehničkog načina razmišljanja i djelovanja preostali sadašnjem i budućem naraštaju kao balast ili naslijeđeni balast i to onaj koji priječi čovjeka u oblikovanju stila života usklađenog s prirodom i stvaranju humanog (pravednog) svijeta.

Neriješeno je pitanje kojom se metodom može postaviti norma prema kojoj se može odrediti što obuhvaćaju pojmovi otpad i stari otpad. Nije dostatno, a to je slučaj kod utilitarizma, samo slijediti dinamiku društva koja uvijek iznova određuje ono što valja odbiti. Ako se načelno i bez obzira na pojedinu kulturu otpad suprotstavi prirodi, valja svakako uzeti u obzir složenost i posljednjeg od ovih dvaju pojmova. Na ovom mjestu valja samo naznačiti neizostavnu teološku svijest važnu za etičku motivaciju i skupa s njom spremnost na djelovanje.

4. OTPAD/SMEĆE I GRIJEH

Kršćanski nauk o grijehu nudi etičaru još jedan, iako ne tako čest put, na kojem može saznati kako valja sagledati smeće i otpad te postupati s njima u korist čovjeka. Ponašanje vjernika mogli bismo opisati kao vrisak zaprepaštenja. Premda se smatra »krunom božjeg stvaranja«, proizvodi zaprepašćujuće mnogo smeća. Ne pričinja li mu naposljetku prljavština i otpad neku vrstu iskonskog zadovoljstva? Ne izgleda li kao da i sam živi na smetištu? Jedno je sigurno, on dopušta da se smeće gomila na smeće. Kada to religiozan čovjek vidi, prisiljen je govoriti o grijehu i iskonskom grijehu.

Kako to? Velika količina otpada, od kojeg je samo mali dio prouzrokovan određenom greškom, a čini se da je veći dio stari otpad (nastao ne baš protiv volje), očituje se kao pojava koju teolozi nazivaju »grijehom«. Jedan bi primjer iz književnosti to mogao pojasniti. Mnogi su pročitali djelo **Moby Dick**. Melville opisuje u dojmljivoj priči o Ahabu bespoštednu borbu kapetana s velikim bijelim kitom, zbog kojeg je u prvom sukobu ostao bez desne noge. Moćna životinja pliva otvorenim morem i ostaje pobjednik. Nitko ne posjeduje sposobnost i snagu da je ulovi. Upravo suprotno, svakome tko se odvaži na taj pokušaj prijeti opasnost od samouništenja. Naposljetku Ahab uviđa sljedeće: »Protiv Moby Dicka pomaže samo Bog.« — Kit može simbolizirati ono što kršćani nazivaju »grijehom«. Koliko god podsjećao na neman iz svijeta bajki, ovdje utjelovljuje čudovište koje je plod čovjekove mašte i djela. Slika kolosalne ribe točno ilustrira pojam grijeha. Teški su grijesi, prema riječima teologa, od presudne važnosti za čovjeka (*materia gravis*). U tom smislu kapetanov uzvik glasi: U slučaju ovakvog kolosalnog grijeha kakav se nudi u pojavi Mobyja Dicka, može pomoći samo Iskupitelj. Vrijedi i obrnuto: ovisno o tome u kojoj se mjeri neki grijeh smatra grijehom, čovjek ima potrebu za Iskupiteljem, a u vapaju za njim vidi svoje spasenje — svoju sudbinu, svoju domovinu, svoj red i svoju sreću, svoj ljudski bitak.

Ako perspektiva spasitelja ostane skrivena, čudovište maštom i djelima postaje uništavatelj. Čovjek kojemu prijeti opasnost od čudovišta, sumnja u sebe, osjeća se ugroženim i prljavim. U romanu Williama Perera Blattyja **Egzorcist** (1971.), stari svećenik, kojega je opisao Teilhard de Chardins, na sljedeći način tumači pravi karakter zla – hipostazu grijeha: »Ono do čega je njemu (personificiranom zlu) doista stalo, jest pokušaj da nas navede na očaj, da se odreknemo vlastite humanosti, da u sebi u cijelosti vidimo životinje, da se osjećamo ogavnima i trulima, bez dostojanstva, bezličnima i bezvrijednima«. Poruka je: ako netko u slučaju fascinacije zvane grijeh izgubi dar spoznavanja i slobodu, spušta se na razinu nižih ljudskih bića (S. Kierkegaard, C. G. Jung). Čovjek to može izbjeći, tumači svećenik, samo ako se cijelim svojim bićem obrati onome, koji nema ni trunke neljudskosti, naime, Isusu Kristu, Spasitelju.

Dakako da se ni filozofi ni teolozi nisu zadovoljili samo ukazivanjem i određivanjem grijeha. Uvijek su iznova pokušavali shvatiti sadržaj pojma grijeh. Litavsko–francuski filozof Emanuel Levinas (1916.–1950.) napominje da se grijeh sastoji u određenju samoga sebe. A što osim toga čovjek uopće radi? On eksperimentira kategorijama, pojmovima, duhovnim uzurpacijama, kako u tehničkom ili gospodarskom području djelovanja, tako i u svakodnevnim aktivnostima. Sve su to oblici nasilja, koji za posljedicu imaju brodolom ljudske zajednice. Horizont na kojemu u tom smislu valja spoznavati grijeh i otpad, nije neko apstraktno dobro, nego su to uravnoteženo društvo (koje želi i prihvaća drugoga) i ideja humanosti (u jednom ekološki skladnom svijetu). Teolozi tvrde da grijeh uvijek znači skandal.

Teolozi moralisti smatrali su imenovanje grijeha svojom obvezom – nazivima koji nisu ograničeni samo na: čudovište, skandal, neljudskost. Oni govore o zavisti, bijesu, ponosu, lijenosti (inertnosti), škrtosti, proždrljivosti (neumjerenosti), seksualnoj požudi. Pojedini dijelovi s ovog popisa takozvanih osnovnih grijeha i njihov redoslijed imaju korijene u antičkoj psihologiji. Taj su popis prvi napravili redovnici. A kao nadopuna teme iz našeg članka, u današnje doba možemo još dodati i sljedeće: sve što proizlazi iz zavisti, bijesa, lijenosti... predstavlja otpad. U kasnijoj literaturi redovničke redakcije ovaj je popis doživljavao preinake. Johannes Kassian (360.–435.) dodao je blud, žalost (*tristitia*) i oholost (namjesto ponosa), ali je izbacio zavist. Grgur Veliki (590.–604.) stavio je ponos (*hybris*) na prvo mjesto. Za njega je ponos bio izvor svih opačina (Moralia, XXXVI, 28). Grgurov je redoslijed zatim prevagnuo, pa je ponovo izbačena žalost i umetnuta lijenost (*acedia*). Stari su naraštaji bili uvjereni da se uvijek kad je ljudsko djelovanje opsjednuto krivim prioritetom može očekivati stvaralački besmisao a – mi bismo mogli dodati – i otpad.

Moralnoteološko određenje pojma otpada valjalo bi još produbiti. Otpad možemo smatrati i najnepoželjnijim rezultatom procesa stvaranja, u kojem je Stvoritelj naposljetku doživio poraz. Otpad je na taj način proturječan predodžbi koju je kršćansko društvo izgradilo o »svemoćnom Bogu«. Da bismo izbjegli takav zaključak, odgovornost za otpad (potpunu ili barem djelomičnu) pripisujemo čovjeku. U tome svemu je Bog »milostivi Bog, koji čovjeku prašta pogreške«. Onaj tko polazi od druge verzije, ali se ipak krzma lišiti »Boga« odgovornosti za granice procesa stvaranja, odlučuje se za dualizam, u okviru kojega su jednakovrijedni pojmovi o Bogu kao »milostivom« i »tajanstvenom Bogu«.[3]

U samoj je Bibliji riječ o grijehu, iskonskom grijehu, izgonu iz raja, Kainovu umorstvu brata, porastu nasilja među ljudima, potopu, Noinu zavjetu, Babilonskoj

3 Obilježje svih živih organizama, uopće, svih stvari koje čine svemir, je u bilo kojem obliku sloboda (Whitehead) i s obzirom na to neiskupljena krivnja.

kuli. Sve su to u stvari mjesta na kojima je projekt stvaranja zakazao. Svima im je zajednička udaljenost od Boga (grijeh), uništenje prvotnoga smisla, dvojbenost života. Ali u Bibliji također stoji i sljedeće: grijeh počiva na slobodnoj (s negativnim učinkom u društvu i svijetu) odluci **čovjeka**, koji sebe smatra vjernikom u svjetlu otkrivenja Boga u Isusu Kristu. Osim toga, grijeh je djelo pod koje se, ovisno o tome u kojoj mjeri umanjuje, nanosi štetu ili uništava, može kako na društvenoj, tako i na ekološkoj razini podvući crtu i napraviti račun.

5. ZBRINJAVANJE OTPADA

Ima li ovo opširno razmatranje ikakvog značenja za odnos prema otpadu u praksi. Potrebno se još jednom u mislima vratiti iskustvu. Ponekad i danas onoga tko živi u otpadu spopadne osjećaj da više ne može podnijeti pogled na njega. Svjestan je koliko to odudara od standarda koje je sam sebi postavio. Reakcija raste: on otpad počinje smatrati nečime toliko nadosobno odvratnim, nedostojnim čovjeka, nečime što vrijeđa područje humanosti da odlučuje povući granicu između sebe i otpada. Nastoji ga ukloniti iz svog vidokruga. Grade se odlagališta – prvo u blizini, potom sve dalje, i konačno u najudaljenijim regijama.

Pri tome je jasno: otpad se očituje kao skandal; postaje nešto što dezintegrira ljude i svjetsku zajednicu. Javlja se sumnja može li recept prostornoga odvajanja sam po sebi polučiti uspjeh. Onaj tko se bavi odlaganjem otpada počinje razmišljati o diferenciranijim rješenjima. Prije odvajanja mora se uvesti sustav za odvojeno skupljanje otpada te bi trebalo krenuti stazama obnavljanja vrijednosti (*recycling*) prilagođenima pojedinačnim »frakcijama otpada« (staklo, papir, aluminij). Nameće se eksperimentiranje s prikupljanjem i kompostiranjem biološkog otpada, razmišlja se o službi za prikupljanje i odvoženje otrovnog otpada, a sve to nije moguće provesti bez jasnih političkih odluka. One pak iziskuju vrijeme i političku volju.[4] Prosvjećivanje je jednako potrebno kao i odgovarajuća pedagogija te ekološka tehnika.

Za odvajanje od otpada postoji doista raznolika slika: prvo su tu **»odlagališta«**, zatim **»spaljivanje«**, potom odvojeno **rješavanje** štetnih i otrovnih tvari, **raspoređivanje** na zemlje koje su zbog ekonomskih razloga bile spremne prihvatiti otpad, ili pak nisu bile dovoljno moćne i imućne da bi se mogle oduprijeti takvom uvozu. Sve je ovo u stvarnosti vrlo problematično. Neprijeporno i dalje postoji opasnost da se »...ono što neka epoha pronađe kao rješenje za svoje probleme, u sljedećoj epohi javi u obliku zaoštrenog problema« (Grassmuck V. i Unverzagt, 1991:320). Tendencija koja je prije već proizvela određeni otpad i za sobom ostavila stari, stalno sama sebe reproducira.[5]

I na kraju realizacija: ne postoji savršen sustav zbrinjavanja otpada.[6]

---

4 U Njemačkoj od 1972. godine postoji Zakon o uklanjanju otpada (od 1986: Zakon o otpadu, sve je više orijentiran na izbjegavanje otpada).

5 U ovom smislu valja razumjeti i Zelenu točku / dualni sustav, u okviru kojih privatno gospodarstvo i općine mogu surađivati (novine, staklo, plastika, preostali otpad itd.). Općine preuzimaju zadaće dualnog sustava uz naplatu. (Gradonačelnik Wiesbadena tuži se da već od 1993. nije za to dobio nikakav novac.)

6 Recikliranje papira, stakla, metala – do 30 posto? – ima smisla, iako kod nekih tvari (plastika, ljepila) vodi u slijepu ulicu. Zbog toga bi se prvo u okviru dualnog sustava moralo osloboditi plastiku (kako se plastični otpad ne bi gomilao, slao u zemlje trećeg svijeta ili Istočnu Europu ili pak uz skupi utrošak energije pretvarao u naftu). Preobražavanje materije moralo bi se osloboditi nastajanja otrova.

Dugoročno gledano cilj nam mora biti izbjegavanje novog i starog otpada. Mora postojati etička odluka čiji je cilj očuvanje što manje zagađenog životnog tijeka i sprečavanje šteta koje bi se nanijele budućim naraštajima. To nam mora biti namjera i intencija. Pri tome pomaže svrstavnaje otpada u grijeh. Ista predodžba pokazuje i na razini konkretnoga da je stroga strategija izbjegavanja otpada ipak utopija. Kako bi drukčije i moglo biti; posrijedi je ipak ljudska nesavršenost. U kršćanskoj predodžbi grijeha postoji uvijek i nada.[7]

ZAKLJUČAK

I da sažmemo: Treba težiti cjelovitom pristupu koji u sebi sadrži sve moguće komponente pravilnog postupanja s otpadom.[8]

Više nego li su stručnjaci očekivali, u zadnje vrijeme veliki dio njemačkog stanovništva sudjeluje u rješavanju problema novog i starog otpada. Spremnost na to već se godinama nazirala. Zadnji porast motivacije dogodio se nakon što je savezna vlada uvela Propis o ambalaži, što je pogođene gospodarske udruge i komune navelo na zajedničku akciju. Oblikovanje proizvoda pretvara se u odgovornost za proizvod, utoliko što proizvođača obvezuje na povratno preuzimanje vlastitih materijala.[9]

Na početku očito uspješno. Nakon uvođenja dualnog sustava (DSD) govorilo se o smanjenju količine otpada za 10 do 15 posto. Razlog za radovanje? Na žalost još do danas nije razjašnjeno ne prelaze li troškovi ovog sustava mogućnosti onih koji su njime obuhvaćeni. Postavlja se pitanje može li se taj cilj — »recikliranje« (stvarno obnavljanje vrijednosti), na koji se računalo pri uvođenju »Zelene točke« (dvije strelice koje jedna drugu love za rep!), doista prakticirati u željenoj mjeri. Smanjuje li se ukupna količina otpada? Nježnu biljčicu motivacije svakako se mora zaštititi od lažnih nada. Tko previše obećaje, snosit će odgovornost ako se postojeći angažman za okoliš opet pretvori u nevoljkost i nezainteresiranost. I o ovome valja razmisliti: Ostaje ipak jedan dio otrovnih tvari za koje treba pronaći neki oblik uklanjanja — nije isključeno ni spaljivanje. Može li se taj ostatak doista ukloniti? Kao cilj mora se nametnuti koncepcija izbjegavanja otpada, ali de facto ipak još uvijek ostaje jedan smrdljivi, otrovni ostatak. U svemu tome doista može biti korisno otpad smatrati grijehom.

7 Što se tiče starih otpada, ovisno o definiciji koja prevladava, smatra se da su mjesta pogodna za stare otpade oni prostori zemljine kugle u kojima ne živi čovjek: pustinje, močvare, ušća rijeka, rudnici soli, rijeke koje su prividno osobito pogodne kao kloake, mora i prazna zemljišta i — kao fenomen nepromišljene i cinične socijalne diskriminacije — slamovi u gradskim predgrađima i stražnja tvornička dvorišta. Nije dopušteno apokaliptično gledanje na ta odlagališta za stari otpad (građevinski otpad koji nastaje pri gradnji kuća, cesta i postaja podzemne željeznice mnogo više i dramatičnije opterećuje odlagališta). Podsjećamo na mnogobrojne prirodne organizme koji su kao stvoreni za recikliranje otpada.

8 U onoj mjeri u kojoj je »Zelena točka (DSD)« u stanju utilitaristički riješiti problem otpada, valja i nju rabiti u svrhu postizavanja ovog cilja. Ona apelira na dobro u čovjeku i na njegov razum. Zahtijeva otvorenost i transparentnost. Tamo gdje proizvođači već i zbog uštede nastoje smanjiti utrošak materijala, ovaj sustav djeluje kao neka vrsta poreza na ambalažu (čemu SPD i daje prednost) i tako služi izbjegavanju otpada. Neke vrste ambalaže treba uvođenjem posebnih pristojbi potisnuti a valjalo bi ponovno malo bolje razmisliti i o spaljivanju. Za ekološki štetnu jednokratnu ambalažu valja uzimati zalog.

9 Ovaj propis predviđa oslobađanje od obveze povratnog preuzimanja ambalaže, ako se ona skuplja u spremnicima kod prodavača (npr. smoposluživanjima) ili u spremnicima postavljenim blizu kućanstava te se odatle odvozi na recikliranje.

Druga napomena: Uvijek se pokušavalo, kako je i gore navedeno, kod onog što se smatra otpadom zaobići ispitivanje tvari provođenjem fizikalno–kemijske analize, nego se to pokušava riješti asocijacijom s društvenim slojevima. Gledajući ljude koji su se dragovoljno ili prisilno odlučili baviti otpadom čovjek se oslobađao vlastite krivnje. Kad je ipak spoznao vlastitu krivnju, nužno je došlo do solidarizacije s »nositeljima starih otpada«, koji su često bili obespravljeni i koje se za sve okrivljavalo. Cijele vrste otpada i stari otpad postaju tako oznaka vlastitih propusta i jedan oblik grijeha. Zajednički rad, koji je sadržavao i element pomirenja, mogao je postati ono što je uvijek i bilo njegovo obilježje — osnova društvenog mira.

Kršćanina ne čudi što iza tehničkog djelovanja uvijek ostaje trag disharmonije, nesklada između prirode i čovjeka i dokaz grijeha u procesu stvaranja. Svijest o tome ne sprečava ga da odgovori Lutherovim riječima: Usprkos svemu zasadi stabalce. Temelj njegove vjere je nada.

LITERATURA:

Bödege–Wolf, J. (1984). **Menschen, Müll und Moral**. Münster.

Eberle, I. (1989). Der Begriff "Altlasten": Genese, Eingrenzung imd Anwendugnspraxis in den Bundesländern. **Zeitschrift für angewandte Umweltforschung**. 1:15–24.

Grassmuck V. i Unverzagt, Ch. (1991). **Das Müll–System**. Suhrkamp.

Kane, H. (1996). Die Umstellung auf nachhaltige Industrien. U: Worldwatch Institute Report, **Zur Lage der Welt 1996. Konzepte für das Überleben des Planeten** (str. 226–252). Frankfurt: Fischer Taschenbuch.

Schultz, I. (1992). Die Mülldebatte und das Prinzip Verantwortung. U: **Jahrbuch Ökologie 1992** (str. 242–254, 249–252). München: Becksche Reihe.

Prijevod s njemačkog: Kupola, d.o.o.

SIN AND WASTE. ENVIRONMENTAL BALANCE AND SOCIAL BALANCE

Philipp Schmitz SJ
Faculty of Philosophy and Theology, St. Georgen, Frankfurt

Summary

Waste manifests as a scandal, disintegrating factor of human and world community. After human activities there is more and more of waste. Waste symbolizes something indecent for a man, so a man wants to remove it from his horizon. The solution of waste represents a strained problem for every new epoch and generation. The goal has to be the avoidance of old and new waste, although it is a bit of utopia, because a man is an imperfect being.

Waste is a kind of a sin, because technical activity leaves a trace of disharmony between a man and nature, and is a proof of a sin in the process of creation. Keeping aloof from the sin is expressed also as social aloofness toward social groups that are engaged in its solving. These are mainly newly arrived migrants and lower social groups.

Forced or voluntary waste concerning liberates us from personal guilt. Its comprehension leads to solidarity with "bearers of old waste", and the common work encompasses elements of conciliation and basic social peace.

Key words: *Christians, garbage, sin, social peace, waste*

SÜNDE UND ABFALL. ÖKOLOGISCHE BALANCE UND GESELLSCHAFTLICHE BILANZ

Philipp Schmitz SJ
Philosophisch–Theologische Hochschule St.Georgen, Frankfurt

Zusammenfassung

Abfall erscheint als Skandal, als Desintegrationsfaktor der menschlichen undweltlichen Gemeinschaft. Der Mensch läßt immer mehr Abfall zurück. Der Abfall symbolisiert etwas Menschenunwürdiges, und somit möchte ihn der Mensch aus seinem Gesichtskreis entfernen. Die Lösung der Abfallfrage stellt ein Problem dar, das sich für jeden neuen Zeitraum und jede Generation immer mehr verschärft. Das Ziel muß in der Vermeidung alten und neuen Abfalls liegen, obgleich dies an Utopie grenzt, denn der Mensch ist ein unvollkommenes Wesen.

Abfall ist eine Art Sünde, denn das technische Wirken hinterläßt eine Spur der Disharmonie zwischen Mensch und Natur und ist ein Beweis der Sünde im Schöpfungsprozeß. Die Distanzierung von der Sünde äußert sich auch als gesellschaftliche Distanz zu jenen Schichten, die sich mit der Abfallbeseitigung befassen. Es handelt sich überwiegend um Neuankömmlinge und untere Schichten.

Die obligatorische oder freiwillige Befassung mit Abfall befreit uns von persönlicher Schuld. Die Erkenntnis darüber führt zur Solidarisierung mit den "Trägern der Altlast", und die gemeinschaftliche Arbeit enthält Elemente der Versöhnung und die Grundlage für gesellschaftlichen Frieden.

Grundbegriffe: *Abfall, Altlast, Christen, gesellschaftlicher Friede, Müll, Sünde*